

Kształtowanie postaw patriotycznych w rodzinie Pileckich

Shaping patriotic attitudes in the Pilecki family

<https://doi.org/10.34766/fer.v61i1.1335>

Weronika Juroszek^a

^a Weronika Juroszek, <https://orcid.org/0000-0002-1266-6091>, Instytut Pedagogiki, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Śląski

Abstrakt: Problematyka artykułu dotyczy kształtowania postaw patriotycznych w znanych polskich rodach. Celem jest udzielenie odpowiedzi na następujące pytanie badawcze: Jak kształtowano postawy patriotyczne w rodzinie Pileckich? Wykorzystano metodę biografii historyczno-pedagogicznej. Poddano analizie dzieje rodziny Witolda Pileckiego w okresie od drugiej połowy XIX wieku (ze szczególnym uwzględnieniem carskich represji po powstaniu styczniowym) do lat 30. XX wieku. Opisano trzy pokolenia rodziny Pileckich: Juliana i Ludwikę Pileckich, Witolda i Marię Pileckich oraz ich dzieci. Skoncentrowano się na trzech poziomach kształtowania postaw: emocjonalnym, behawioralnym i poznawczym. *Wyniki i wnioski:* Rezultaty przeprowadzonej analizy wykazały, że w rodzinie Pileckich kształtowano postawy patriotyczne na wszystkich trzech analizowanych poziomach. Na poziomie emocjonalnym: stwarzano atmosferę domu rodzinnego przepełnioną patriotyzmem, pielęgnowano pamięć o niesprawiedliwości caratu i miłość do ojczyzny. Na poziomie behawioralnym: angażowano potomstwo do udziału w organizacjach harcerskich, dbano o zachowanie polskiej mowy i zwyczajów, przeprowadzano się do miejscowości mniej zrusyfikowanych, mężnie stawiano czoło represjom i prześladowaniom. Na poziomie poznawczym: prowadzono ciekawe dyskusje nt. historii Polski i przekazywano potomstwu wiedzę z jej zakresu; czytano literaturę piękną; wspólnie oglądano bogato ilustrowane albumy polskich malarzy; planowano czynności poznawcze; kształtowano bystrość umysłów dzieci podczas konstruktywnych gier i pracy z książką; utrwalano materiał patriotyczny zapisany w pamięci autobiograficznej powstańców styczniowych, ich dzieci i wnuków. Wyniki przeprowadzonych analiz pokazały, jak w rodzinie Pileckich kształtowano postawy patriotyczne. Wyzwaniem na przyszłość jest to, jak wykorzystać otrzymane informacje w dzisiejszych czasach. Pomocne w tym mogą być przytoczone w artykule opisy sytuacji, wydarzeń z rodziny Pileckich będących inspiracją, jak formować w wychowanku patriotyzm.

Słowa kluczowe: Witold Pilecki, Żołnierze Niezłomni, patriotyzm, metoda biografii historyczno-pedagogicznej, ród Pileckich

Wprowadzenie

Nazwisko rodu Pileckich stało się powszechnie znane dzięki jego wybitnemu przedstawicielowi, rotmistrzowi Witoldowi Pileckiemu, słynnemu bohaterowi polskiego powojennego podziemia antykomunistycznego i niepodległościowego.

Członkowie podziemia, zwani Żołnierzami Niezłomnymi¹, stawiali czynny opór podporządkowaniu Polski komunistycznym władzom. Przez prawie całą drugą połowę dwudziestego wieku dzieje Żołnierzy Niezłomnych były fałszowane, a prawda ukrywana. Po 1989 roku znane były głównie pasjonatom historii, ale stopniowo Polacy stawali się coraz bardziej świadomi heroizmu tych zapomnianych bohaterów i ich zasług dla ojczyzny. Ustanowiony w 2011 roku dzień 1 marca jako Narodowy Dzień Pamięci

Żołnierzy Wyklętych, świadczy o istotnych, pozytywnych zmianach w pewnych sferach świadomości obywatelskiej Polaków.

Na gruncie naukowym biografie wielu Żołnierzy Niezłomnych zostały poddane dokładnej analizie w ujęciu historycznym. Wyzwaniem staje się analiza tych biografii w perspektywie psychopedagogicznej. Prac tak zorientowanych stopniowo przybywa (Juroszek 2022, 2023a, 2023b; Rybicki, 2022; Sabat, 2016, 2018), ale wciąż jest to przysłowiowa „kropla w morzu”, stąd zamierzeniem autora artykułu jest zachęcenie pedagogów, psychologów, socjologów, teologów oraz innych przedstawicieli dyscyplin społecznych i humanistycznych, do podjęcia tej tematyki.

¹ Inna, powszechnie znana nazwa, brzmi: Żołnierze Wyklęci (Śląski, 1996).

Zarówno polscy historycy (Cyra, Wysocki, 1997; Mandrela, 2019; Pawłowicz, 2017; Płużański, 2015; Tracki, 2014; Wysocki, 2013), jak i zagraniczni (Patricelli, 2011), oceniają Witolda Pileckiego jako postać wybitną, niezłomną. Znany angielski historyk, Michael Foot, zaliczył Witolda Pileckiego do sześciu najodważniejszych ludzi walczących w ruchu oporu podczas drugiej wojny światowej (Foot, 2003). Dla naukowców interesująca staje się zatem kwestia środowiska wychowawczego, które go ukształtowało. Cenna dla wszystkich Polaków jest analiza historii rodów takich, jak Pileccy, by czerpać z ich dziejów wskazówki dla kształtowania postaw patriotycznych we własnych rodzinach.

W literaturze przedmiotu postawa definiowana jest jako stosunkowo trwała ocena zjawisk, ludzi, obiektów czy idei (Aronson, Wilson, Akert, 1997, s. 313). Ocena ta znajduje odzwierciedlenie w przekonaniach, emocjach i działaniach. Innymi słowy, postawa składa się z takich oto komponentów, które mogą się nawzajem uzupełniać, przenikać i występować w różnych proporcjach: emocjonalnego (reakcje emocjonalne wobec przedmiotu postawy), poznawczego (przekonania, myśli o przedmiocie postawy) i behawioralnego (działania, podlegające obserwacji zachowania). Wielu badaczy podkreśla, że, w ogromnym uproszczeniu, postawa jest zmagazynowaną oceną – złą lub dobrą – danego obiektu (Aronson i in. 1997, s. 313).

1. Cel badań i metoda

W artykule zdecydowano się poddać analizie, jak proces kształtowania postaw – w wymiarze patriotycznym – przebiegał w rodzie Pileckich. Postać Witolda sprawia, że kwestia środowiska wychowawczego, które go ukształtowało, wyjątkowo przyciąga uwagę.

Celem badań jest udzielenie odpowiedzi na następujące pytanie badawcze: Jak kształtowano postawy patriotyczne w rodzinie Pileckich?

W niniejszym artykule pojęcie „ród” zdefiniowano jako grupę ludzi wywodzących się od wspólnego przodka. Ród obejmuje swym zakresem co najmniej trzy pokolenia: dziadków, rodziców i dzieci.

Patriotyzm zdefiniowano jako miłość do ojczyzny i gotowość do ponoszenia ofiary dla dobra jej obywateli (Rynio, 2018; Zwoliński, 2015; Żaryn, 2020). Przyjęto, że patriota to ktoś, kto kocha swój kraj i jest skłonny do poświęceń dla niego.

Wykorzystano metodę biografii historyczno-pedagogicznej, której celem jest ukazanie wzorów, ideałów wychowawczych danego okresu historycznego oraz sposobów ich realizacji w praktyce (Szulakiewicz, 2004, 2015a, 2015b).

Opisano dzieciństwo i adolescencję Witolda Pileckiego (wraz z rodzeństwem) na tle historii rodziców – Juliana Pileckiego i Ludwiki z Osiecimskich Pileckiej. Opisano też młodość Witolda na podstawie wspomnień jego dorosłych dzieci: Zofii Pileckiej-Optułowicz (2017) i Andrzeja Pileckiego (Pilecki, Krzyszkowski, Wasztyl, 2015). Odwołano się do opracowania biograficznego poświęconego dzieciństwu, adolescencji i młodości Witolda Pileckiego autorstwa Krzysztofa Trackiego (2014).

Witold Pilecki (1901-1048) wywodził się ze szlacheckiego rodu herbu Leliwa. Matecznikiem rodu Pileckich były okolice Nowogródka. W ramach represji za udział Józefa Pileckiego (dziadka Witolda) w postaniu styczniowym władze carskie skonfiskowały rodzinie prawie cały majątek (Pawłowicz, 2017, s. 25). W poszukiwaniu zarobku Pileccy rozproszyli się po imperium rosyjskim. Julian Pilecki, ojciec Witolda, otrzymał posadę rewizora leśnego na północy Rosji (okolice Karelii), w miejscowości Ołoniec. Julian zawarł związek małżeński z Ludwiką Osiecimską, z którą miał pięcioro dzieci, w tym syna Witolda. Po kilku latach Ludwika Pilecka wraz z dziećmi przeprowadziła się w okolice Wilna. Tam też Witold poznał Marię Ostrowską (1906-2002), z którą miał dwoje dzieci: Zofię i Andrzeja. Rodzina Pileckich mieszkała w odbudowanym z ruin majątku rodzinnym Sukurcze, jedynym, który pozostał w rękach rodu Pileckich po carskich konfiskatach (Pilecka-Optułowicz, 2017, s. 24, 27).

Kontekst historyczny niniejszych analiz przypadł na okres represji (i wspomnień o nich) będących następstwem powstania styczniowego. Polityka władz carskich wobec Polski była zdecydowanie reakcyjna, stojąc na gruncie: carskiego jedynowładztwa, prawosławia jako religii państwowej i politycznie

uprzywilejowanej oraz państwowego centralizmu całkowicie wrogo nastawionego wobec wszelkich dążeń polskiego narodu (Buszko, 2000, s. 67).

Carskie represje były drastyczne. Dla członków władz powstania oraz dowódców oddziałów wyznaczono karę śmierci, która nierzadko dotykała też niższych rangą żołnierzy. Jak podkreśla Jerzy Zdrada, dla walczących z bronią w ręku przewidywano śmierć, przykładowo na terenie Królestwa Polskiego stracono nie mniej niż 475 osób, a na Litwie 180 (Zdrada, 2015, s. 497). Co najmniej 38 tys. osób zesłano na osiedlenie przymusowe lub katorgę w głąb Rosji, na szeroką skalę wprowadzono konfiskatę ziemi i wysokie kontrybucje, jak również nakazy sprzedaży ziemi (zwłaszcza na Litwie, co dawało bardzo szerokie pole do czynowniczych i żandarmskich nadużyć), (Zdrada, 2015, s. 497).

Proces kształtowania postaw patriotycznych w rodzinie Pileckich analizowano na trzech poziomach: emocjonalnym, behawioralnym i poznawczym.

2. Kształtowanie postaw patriotycznych w rodzinie Pileckich – poziom emocjonalny

Na emocjonalności Witolda bardzo pozytywnie odbiła się ciepła, życzliwa i pogodna atmosfera panująca w rodzinie wielopokoleniowej. Witold wraz z rodzeństwem często spędzał wakacje w majątku należącym do krewnych matki, w Hawryłkowie, położonym na wschodnich krańcach Białorusi.

„Wakacyjny Hawryłków był jak przebłysk słońca, krótki i sielski epizod, taki, jaki zdarza się pośrodku dnia, zimnego i pochmurnego, jak w Karelii” (Tracki, 2014, s. 56).

Mali Pileccy spędzali tam letnie miesiące poczynawszy od najwcześniejszego dzieciństwa. Beztroskie zabawy, życzliwe podejście krewnych i piękno sielskich pejzaży ukształtowało wrażliwość dzieci, w tym również na przyrodę ojczystego kraju.

Badacze zajmujący się tematyką miłości do ojczyzny podkreślają, że w biografach znanych patriotów (takich jak np. kardynał Stefan Wyszyński, Karol Wojtyła, Jerzy

Popiełuszko) można dostrzec zjawisko łączenia pojęcia patriotyzmu z emocjonalną postawą więzi z własnym narodem i jego historią, a także duchową przynależnością do wspólnoty tworzącej ojczyznę (Gronkowska-Kozia, 2021, s. 207; Rynio, 2019, s. 106)².

W wychowaniu do patriotyzmu w rodzie Pileckich często odwoływano się do emocji dziecka budując klimat rodzinny pełen ciepła, wzruszeń, co miało miejsce np. w trakcie rodzinnego świętowania wyrażającego się wspólnym śpiewaniem pieśni patriotycznych. Warto w tym miejscu przywołać słowa Zofii, córki Witolda, która tak oto wspomina okres spędzony z rodzicami w latach trzydziestych ubiegłego stulecia w rodzinnym majątku w Sukurczach: „Czasem odgrywaliśmy scenki, jak mała dziewczynka zaprasza do domu ułana, by wraz z rodziną śpiewał patriotyczne pieśni. Te historyczne obrazy były nam bliskie, ponieważ myśmy się wychowywali w klimacie patriotyzmu i miłości do Ojczyzny” (Pilecka-Optulowicz, 2017, s. 81).

W rodzie Pileckich emocje o charakterze patriotycznym wzbudzone były u dzieci od wczesnego dzieciństwa pod wpływem ciągłych odniesień otoczenia do powstania styczniowego. Powstanie to wywołało ogromny wstrząs w całej rodzinie, wśród przodków Witolda zarówno ze strony ojca, jak i matki. Krzysztof Tracki, autor biografii poświęconej młodości Witolda stwierdza, że powstanie, w tym tragiczne losy jego uczestników oraz ich bohaterstwo, ciągle na nowo odżywały w pamięci ojca, Juliana Pileckiego i żarliwych opowieściach matki Ludwiki. Opowieści te rozpały wyobraźnię dzieci, kształtowały wrażliwość, dostarczały wielu wzruszeń.

Trwały ślad w emocjonalności Pileckich pozostały carskie represje, które nasiliły negatywne uczucia do Moskali, takie jak gorycz, niechęć, żal. Po powstaniu styczniowym polska szlachta była postrzegana przez Rosjan jako warstwa silnie reakcyjna, stanowiąca źródło ciągłych niepokojów. W tym miejscu warto przytoczyć następujące słowa Trackiego:

„Wypada przypomnieć, że były to czasy daleko posuniętej depolonizacji, gdy w oczach rosyjskich elit słowa Polak i katolik znaczyły tyle, co rewo-

2 Ten emocjonalny rys patriotyzmu, przepełniony uczuciem miłości do ojczyzny, można dostrzec w życiu np. Stefana Wyszyńskiego, który stwierdził dobitnie „Kocham Ojczyznę więcej niż własne serce” (Wyszyński, 2020).

lucjonista i wichrzyciel. Carat z uporem dążył do rusyfikacji przypadłych mu ziem polskich oraz do całkowitego 'odpolaczania' urzędów" (Tracki, 2014, s. 33-34).

Ogromnym ciosem dla polskiej szlachty była konfiskata majątków. Cios ten dotknął również Pileckich. W marcu 1864 roku, pół roku po upadku postania styczniowego, dziadek Witolda – Józef Pilecki – został aresztowany i po kilku miesiącach więzienia zesłany na Syberię, gdzie spędził aż sześć lat. Zesłanie wiązało się z utratą majątku rodzowego w Starojelni. Rodzina zachowała jedynie majątek w Sukurczach, który po latach został zagospodarowany i odbudowany przez Witolda³.

Pamięć o carskich represjach była wśród Polaków bardzo silna. W imię tej pamięci matka Witolda krzewiła w swych dzieciach wspomnienia o tzw. „Wieszatielu”⁴, słynącym z okrucieństwa wobec Polaków, których kazał mordować głosząc przerażającą tezę, że najprzydatniejsi dla rosyjskiego imperium są „Polacy powieszni” (Tracki, 2014, s. 25):

„Gdy w 1898 roku doczekał się ów prochost (nikczemnik) pomnika w Wilnie (postawionego przed pałacem generał-gubernatora Litwy), stał się on obiektem niewybrednych ataków ze strony mieszkańców miasta. Młodzi Pileccy znaleźli się w kręgu gorliwych wrogów tego monumentu” (Tracki, 2014, s. 25-26).

Uderzające w Polaków prześladowania przyniosły rezultaty przeciwne zamierzeniom caratu i umocniły represjonowanych w postawach patriotycznych. Podejmowali oni takie działania, które umacniały w wychowankach postawy patriotyczne. Jednym z nich było zapisywanie potomstwa do organizacji harcerskich. Inicjatywy te, wpisując się w zakres behawioralnego aspektu kształtowania postaw, były przejawem dbania rodziców o stałe, niegasnące podtrzymywanie w dzieciach ducha niepodległości.

W dalszej części artykułu zostanie więc opisane, jak Pileccy kształtowali patriotyzm na kolejnym, behawioralnym poziomie.

3. Kształtowanie postaw patriotycznych w rodzinie Pileckich – poziom behawioralny

Na poziomie behawioralnym krzewienie postaw patriotycznych odbywało się poprzez udział w organizacjach harcerskich. Organizacje te miały na celu wyrobienie w wychowanku dzielności, bystrości, zręczności i odwagi. W okresie rozbiorów, tuż przed pierwszą wojną światową, wówczas, gdy harcerstwo polskie dopiero zaczynało się kształtować, jako niezmiernie istotna postrzegana była, oprócz wcześniej wymienionych cech, gotowość do walki o niepodległość. Andrzej Małkowski (1911), przez wielu uważany za symbolicznego założyciela harcerstwa w Polsce, twierdził, że harcerstwo polskie to „skauting + niepodległość”.

Witold Pilecki już od okresu wczesnej adolescencji był związany z harcerstwem. Jak wspominała jego córka Zofia:

„Przecież już jako czternastolatek został harcerzem, drużynowym. Dzieci bardzo wczesnie dojrzewały w tamtych czasach” (Pilecka-Optułowicz, 2017, s. 143).

Na poziomie behawioralnym kształtowanie postaw patriotycznych w rodzinie Pileckich nieodłącznie wiązało się z dbałością o zachowanie polskiej mowy, zwyczajów, tradycji. W trosce o to, jak zaznaczyła w swoich wspomnieniach Zofia, dziadkowie podjęli decyzję o przeprowadzce do Wilna. Julian Pilecki ze względów materialnych nie zmienił wraz z rodziną miejsca zamieszkania, lecz pozostał w Karelii, nadal pracując w Zarządzie Lasów Państwowych (Pawłowicz, 2017, s. 24).

Pileccy, jako wielcy patrioci, potrafili więc podjąć ogromny wysiłek, by ochronić potomstwo przed rusyfikacją i przeprowadzić się w inny rejon Kresów Wschodnich, gdzie proces ten był mniej nasilony. Warto przywołać w tym miejscu słowa Zofii Pileckiej-Optułowicz, która tak opisywała działania podejmowane przez swojej babkę (matkę Witolda):

3 W majątku w Sukurczach, odbudowanym po latach przez Witolda, jego rodzina spędziła kilka wspaniałych lat. Niestety, na skutek dalszych zawirowań wojennych, również ten majątek Pileckich został całkowicie zniszczony.

4 Michaił Murawjow (1796-1866) – rosyjski hrabia, generał-gubernator wileński w okresie tłumienia powstania styczniowego, znany z brutalnego wykorzeniania wpływów polskich na Litwie i Białorusi. Dla Polaków był symbolem okrucieństwa, jego przydomek brzmiał „Wieszatiel”.

„Aby zapobiec rusyfikacji dzieci, dwoje najstarszych, Marię i Witolda, wysłała do polskiej szkoły w Wilnie, by tam pobierały nauki, wtedy też wraz z czworgiem dzieci przeniosła się do Wilna, do swoich krewnych. Dziadek ze względów finansowych pozostał w Ołońcu” (Pilecka-Optułowicz, 2017, s. 142).

Jak wspominała dalej swoją babcię Zofia:

„Bardzo dbała, aby dzieci nie uległy rusyfikacji, żeby nie przejęły nawet akcentu rosyjskiego. Ojciec Witolda także był wielkim patriotą i troszczył się o takie wychowanie dzieci, ale on bardzo dużo pracował, więc największą rolę w wychowaniu dzieci odegrała mama. Wpajane przez nią wartości ukształtowały w pewien sposób ich przyszłe życie i wpłynęły na stosunek do własnej Ojczyzny” (Pilecka-Optułowicz, 2017, s. 142).

Aspekt behawioralny w kształtowaniu postaw patriotycznych wybrzmiał szczególnie silnie w przypadku powstańców styczniowych. To był przecież najbardziej dobitny przejaw działań patriotycznych – wziąć udział w powstaniu wiedząc, że można za to ponieść najsroższe kary. Dziadek Witolda został ukarany sześciolatnim zesłaniem na Syberię i konfiskatą majątku. Jego potomkowie byli więc zmuszeni do walki, do ciągłej aktywizacji sił w celu przetrwania: represji, drastycznego obniżenia stopy życiowej, rozłąki z rodziną. Powstanie styczniowe, czyli największe i najdłużej trwające polskie powstanie narodowe, skutkowało ogromnymi prześladowaniami Polaków.

Jak już wcześniej wspomniano, kształtowanie postaw u wychowanka angażuje wszystkie sfery jego osobowości: zarówno emocje (poziom emocjonalny), intelekt (poziom poznawczy), jak i zachowanie (poziom behawioralny). Kształtowanie to będzie tym bardziej efektywne, im bardziej będzie angażować każdą z wymienionych sfer. Ważna jest też siła i trwałość tych trzech sfer. W tym miejscu warto wspomnieć o procesie modelowania, jednym z trzech rodzajów klasycznego uczenia się. Fakt, że modelami działań patriotycznych byli oboje rodzice Witolda (jak również przedstawiciele wcześniejszych pokoleń – dziadkowie i pradiadkowie oraz dalsi krewni) wpisuje się jak najbardziej w treściowy aspekt procesu modelowania, zgodnie z którym jest on tym bardziej efektywny, im bardziej wychowanek trwa w bliskiej relacji emocjonalnej z modelem.

Jak już wcześniej stwierdzono, w analizie kształtowania postaw patriotycznych należy wziąć pod uwagę zwartość składników postaw, tj. zgodność między nimi. Z niską zwartością postaw mamy do czynienia wówczas, gdy np. na poziomie behawioralnym dziecko jest zmuszone do podejmowania działań patriotycznych (nauki danego języka), ale na poziomie emocjonalnym czuje stałą, dużą niechęć do nich.

Dla zwartości postaw patriotycznych u dziecka istotne znaczenie ma zgodność postaw rodziców. Innymi słowy, im bardziej rodzice są zgodni w kwestii wychowania dziecka ku miłości ojczyzny, w tym większym stopniu dziecko uwewnętrznia tę przekazywaną przez nich wartość. Jak podkreśla wielu badaczy, zgodność postaw rodzicielskich w najważniejszych kwestiach zapewnia dziecku najlepsze warunki do rozwoju, podczas gdy istotne rozbieżności skutkują niejasnością sytuacji wychowawczej (Płopa, 2008, s. 227).

Rodzice Pileckiego w kwestii patriotyzmu charakteryzowali się wielką zgodnością. W innych bowiem czasem się różnili, np. w zakresie stosowanych taktyk wychowawczych.

Andrzej Pilecki, syn Witolda, stwierdził, że jego ojciec odziedziczył najlepsze cechy rodu Pileckich, w tym odwagę, patriotyzm, gotowość do poświęcenia dla ojczyzny, uniknął natomiast przejęcia wad: upartości graniczącej z zaciętością, surowości w obęjsiu i oschłości emocjonalnej (Pilecki i in., 2015, s. 53). Ojciec Witolda, Julian, charakteryzował się wielką pracowitością, sumiennością, przede wszystkim w sferze zawodowej. Stanowisko rewizora leśnego, uzyskane drogą systematycznego pięcia się po szczeblach kariery zawodowej, pozwalało rodzinie na stosunkowo dostatnie życie (uwzględniając oczywiście położenie geograficzne dalekiej Karelii, w której panowały trudne warunki życiowe). Jednak był bardzo surowym ojcem, o gwałtownym i wybuchowym charakterze, więc dzieci często się go bały (Tracki, 2014, s. 55).

Matka Witolda jest opisywana w literaturze przedmiotu jako osoba niesłychanie pracowita, z ogromnym zmysłem organizacyjnym, otwarta na innych, życzliwa. Jej wielką zaletą było to, że potrafiła łączyć wymogi dużej dyscypliny w wychowaniu potomstwa z ciepłem i serdecznością. Biografowie Witolda Pileckiego dobitnie podkreślają ten fakt:

Ludwika Osiecimska była przepełniona poczuciem obowiązku oraz miłości wobec rodziny i ojczyzny (Mandrela, 2019; Tracki, 2014; s. 40). Miała poczucie ogromnej misji wychowawczej, którą starannie i z troskliwością realizowała. Krzysztof Tracki podkreśla, że jej rola, jako głównej przekazicielki wartości narodowych i patriotycznych, była wręcz imponująca (Tracki, 2014, s. 42). Zofia Pilecka-Optułowicz tak oto wyraziła się o kobietach tamtych czasów, których jej babka była wybitną przedstawicielką:

„Uważam, że w naszej polskiej historii to dom rodzinny stanowił największą opokę, jeśli chodzi o nasze jestestwo, i to najczęściej dzięki roli, jaką pełniły w domu kobiety” (Pilecka-Optułowicz, 2017, s. 143).

Rodzice Witolda, choć, jak już podkreślono, w pewnych kwestiach różnili się istotnie od siebie, to w przedmiocie kształtowania postaw patriotycznych byli bardzo zgodni. Tracki tak oto podsumował kwestię zgodności postaw wychowawczych matki i ojca Witolda w zakresie patriotyzmu:

„Obie linie, Pileccy i Osiecimscy, pozostawili w nim jednak zasadniczy rys osobowości – niezwykle silne poczucie związku z losami swojej Ojczyzny” (Tracki, 2014, s. 43).

Eleonora Ostrowska, jedna z krewnych stwierdziła, że patriotyzm Witolda został ukształtowany pod wpływem dziejów jego przodków wywodzących się z żołnierskiego rodu, w którym obowiązki spełniane dla dobra Ojczyzny były czymś podstawowym, czymś, co wpajano już od dziecka (Tracki, 2014, s. 43).

Kształtowanie postaw patriotycznych w rodzinie Pileckich – poziom poznawczy

Kształtując w wychowankach patriotyzm, Ludwika Pilecka starała się oddziaływać na różne komponenty postaw, w tym również intelektualne, np. poprzez dostarczanie potomstwu wiedzy na temat historii Polski. Wykazywała się na tym polu ogromną inicjatywą – czytała im literaturę piękną autorstwa najsłynniejszych polskich pisarzy, odwoływała się do wspomnień powstańców styczniowych (przodków z jej rodziny, jak i wspomnień opisanych we współczesnych jej, opiniotwórczych czasopiśmie). Pobudzała wyobraźnię wychowanków posługując się obrazami Artura Grottgera, czołowego przedstawiciela polskiego malarstwa romantycznego, autora obrazów przedstawiających, często w sposób alegoryczny,

walkę narodu o niepodległość ojczyzny. Obrazy Grottgera były symbolem walki i oporu narodu polskiego z rosyjskim zaborcą. Jak wspomina Zofia Pilecka-Optułowicz (2017, s. 142):

„Moja babcia troszczyła się o krzewienie patriotyzmu u dzieci, robiła to na wszelkie możliwe sposoby, poprzez literaturę i malarstwo patriotyczne, czytała im Trylogię Sienkiewicza, opowieści o Powstaniu Styczniowym ilustrowane rysunkami Artura Grottgera. Opowiadała im o ogromnych cierpieniach Polaków, o zsyłkach”.

W krzewieniu postaw patriotycznych w rodzinie Pileckich można dostrzec doskonałą autentyczność – Ludwika Pilecka czytała dzieciom o powstańcach styczniowych, ale sama również doznała represji (konfiskata majątku). Znosiła te represje cierpliwie, nie obwiniała o nie przodków – była z rodziców i ich decyzji dumna i to samo przekazywała swoim dzieciom. Stąd też takie silne uderzenie zaborców (i później komunistów) – w tych najdzielniejszych, najbardziej niezłomnych i najwytrwalszych Polaków – żeby ich złamać, gdyż to oni są trzonem polskości.

Przekazywanie wiedzy krzewiącej patriotyzm miało charakter zaplanowany.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że planowanie wprowadza konieczny porządek, płynność w realizacji kolejnych czynności. Dążenie do wypełnienia wytyczonego wcześniej planu pełni funkcję motywacyjną, stanowi siłę napędową aktywności jednostki (Mądrycki, 1996).

Tadeusz Mądrycki, zmarły w roku 2002 roku polski psycholog, w swojej pracy badawczej przez kilkadziesiąt lat badał psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw. Ogromną rolę w tym procesie – jak podkreślał – odgrywa planowanie definiowane jako proces ustalania celów oraz działań umożliwiających ich realizację. Mądrycki twierdził, że planowanie jest jednym z najważniejszych wymiarów osobowości (Mądrycki, 1996). Tworzenie oraz realizowanie przez człowieka planów (szczególnie życiowych, dalekosiężnych) potwierdza, zdaniem Mądryckiego, że jest on zorientowany na przyszłość, jednocześnie będąc mocno osadzonym w teraźniejszości. Życie człowieka w dużym stopniu polega na wyznaczaniu sobie kolejnych celów, gdyż to one właśnie nadają temu życiu sens (Mądrycki, 1996).

W rodzinie Pileckich kształtowanie postaw patriotycznych miało właśnie taki zaplanowany charakter. Określony plan dnia i kolejne, następujące po sobie czynności, w tym również czytanie dzieciom, wprowadzały określony porządek i dawały poczucie bezpieczeństwa. Jak wspomina Zofia Pilecka-Optułowicz:

„W rodzinach dbano o to, by tworzyć więzy rodzinne, nie było tak, że każdy robił, co chciał, był pewien plan dnia. Nawet to wspomniane czytanie dzieciom. Tata opowiadał, że Bunia – tak nazywaliśmy babcię – czytała im w określonych godzinach, więc było to zaplanowane w ciągu dnia. Tata chłonał te wszystkie opowieści. Zresztą ojciec ubóstwiał swoją matkę za to, że tyle mu dała” (Pilecka-Optułowicz, 2017, s. 143).

Przykładem rozwijania postaw patriotycznych w aspekcie poznawczym były gry i zabawy o charakterze intelektualnym podczas corocznych pobytów wakacyjnych w Hawryłkowie. Obok beztroskich, spontanicznie podejmowanych zabaw, miały miejsce również zajęcia prowadzone przez siostrzenicę matki, Wandę Winnicką (Tracki, 2014, s. 59). Wanda (absolwentka Wydziału Pedagogiki Uniwersytetu Moskiewskiego oraz nauczycielka rosyjskiego gimnazjum) była odpowiedzialna za aktywizację dzieci w grupie samokształcącej się, co polegało na wspólnej nauce historii Polski, studiowaniu map, czytaniu książek, w tym, „Trylogii” Henryka Sienkiewicza (Tracki, 2014, s. 60): Jak pisze Tracki o dzieciach bawiących się w Hawryłkowie:

„(...) na różne sposoby starały się poszerzać bystrość swych umysłów. Temu ostatniemu służyły m.in. tak zwane konstruktywne gry, układanki oraz codzienna praca z książką” (Tracki, 2014, s. 59).

Ogromnie ważne, w szczególności w przypadku chłopców, odgrywały zabawy ruchowe, często o charakterze wojkowym (Tracki, 2014, s. 59).

W analizie kształtowania postaw w rodzinie Pileckich nie da się pominąć zagadnienia pamięci autobiograficznej. Pamięć ta, będąc jednym z zagadnień psychologii poznawczej (a dokładnie psychologii pamięci i czynności pamięciowych) odpowiada za przechowywanie materiału dotyczącego historii życia danego człowieka: wydarzeń i faktów z jego życia budujących tożsamość (Nęcka, Orzechowski, Szymura, 2007, s. 369).

Jak podkreślają badacze pamięci autobiograficznej, podstawowym wyróżnikiem jej zapisów jest rodzaj materiału pamięciowego. Materiał ten charakteryzuje się określonymi właściwościami: specyficzną organizacją (wykorzystującą zasadę hierarchiczności), udziałem elementów semantycznych i epizodycznych, silnym powiązaniem z kontekstem będącym jednym z elementów autobiograficznego zapisu i niskim stopniem jego uogólnienia, gdyż zapis ten ma najczęściej formę konkretnego zdarzenia (Nęcka i in., 2007, s. 370). Czwartą właściwością pamięci autobiograficznej jest duży ładunek emocjonalny zapisanych treści.

W analizie zagadnienia kształtowania postaw patriotycznych w znanych polskich rodach warto zwrócić uwagę, jaką rolę odgrywał pierwszy i ostatni wymieniony wyróżnik. W kwestii hierarchiczności zapisu materiału pamięciowego u powstańców styczniowych i ich potomków ten wyzwolenieczy zryw był jednym z najbardziej wyróżniających się tematów. Wiele innych spraw przyjmowało charakter wobec niego epizodyczny, wtórny – albowiem to powstanie było kategorią w stosunku do nich nadrzędną. Innymi słowy, powstanie styczniowe było na szczycie hierarchii zainteresowań i odniesień społeczeństwa.

Drugi wyróżnik wiązał się z głębokim nasyceniem materiału pamięciowego emocjami dotyczącymi powstania. Emocje te wciąż na nowo odzywały się we wspomnieniach powstańców, co zostało dokładnie opisane w punkcie poświęconym emocjonalnemu poziomowi kształtowania postaw patriotycznych.

W procesie przechowywania materiału pamięciowego ogromnie ważną rolę pełni przypomnienie najważniejszych wydarzeń z historii polskiego narodu. To przypomnienie dokonuje się chociażby na gruncie szkolnej edukacji i zachęcania młodzieży do czytania dzieł literackich. Andrzej Nowak stwierdza, że jeśli w imię pozbawiania historii Polski tzw. sztucznego patosu, oderwiemy ją od martyrologicznej przeszłości chcąc zapomnieć o tragicznych, okrutnych wydarzeniach, to nie zrozumiemy ich znaczenia dla kolejnych pokoleń, które kształtowały historię Polski po 1863 roku co najmniej przez kolejnych 50-60 lat (Nowak, 2022, s. 251). Tylko przypominając młodszemu pokoleniu o tym, co wydarzyło się poprzez zrywy, powstania narodowe, możemy zmierzyć się

z pytaniami o relacje pomiędzy dążeniem do niepodległości a powstawaniem wielkich projektów narodowych (tamże, s. 251).

Podsumowanie

Celem artykułu była analiza, jak przez kilkadziesiąt lat po powstaniu styczniowym kształtowany patriotyzm w znanych polskich, szlacheckich rodach. Wybrano ród Pileckich, rozślawiony przez jego wybitnego przedstawiciela, Witolda.

Wyniki przeprowadzonej analizy wykazały, że w rodzie Pileckich proces kształtowania postaw przebiegał na trzech poziomach: emocjonalnym (atmosfera domu rodzinnego przepełniona patriotyzmem, pielęgnowanie pamięci o niesprawiedliwości caratu oraz uczuć niechęci i odrazy do carskich władz), behawioralnym (udział w organizacjach

harcerskich, dbałość o zachowanie polskiej mowy i zwyczajów, przeprowadzki do miejscowości o słabszej rusyfikacji, dobrowolny udział w postaniu styczniowym, męzne stawianie czoła represjom i prześladowaniom), poznawczym (prowadzenie ciekawych dyskusji nt. historii Polski i przekazywanie wiedzy w tym zakresie, czytanie literatury pięknej, wspólne oglądanie bogato ilustrowanych albumów, planowanie czynności poznawczych, kształtowanie bystrości umysłów dzieci w trakcie konstruktywnych gier i pracy z książką; dbanie o zachowanie polskości w pamięci autobiograficznej potomków powstańców styczniowych: ich dzieci i wnuków).

Wyniki przeprowadzonej analizy pokazały, jak w rodzinie Pileckich formowano postawy patriotyczne. Wyzwaniem na przyszłość pozostaje wykorzystanie uzyskanych wyników w wychowaniu kolejnych pokoleń Polaków.

Bibliografia

- Aronson, E., Wilson, T., Akert, R. (1997). *Psychologia społeczna. Serce i umysł*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Buszko, J. (2000). *Wielka historia Polski. Od niewoli do niepodległości (1864-1918)*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Fogra.
- Cyra, A., Wysocki, W. (1997). *Rotmistrz Witold Pilecki*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen.
- Foot, M. (2003). *Six faces of courage. Secret agents against Nazi tyranny*. Barnsley: Leo Cooper.
- Gronkowska-Kozia, A. (2021). Wychowanie patriotyczne w posłudze duszpasterskiej kardynała Stefana Wyszyńskiego. *Biografistyka Pedagogiczna*, 2, 205-218. <https://doi.org/10.36578/BP.2021.06.52>
- Juroszek, W. (2022). Generał Fieldorf „Nil” as a personal model in upbringing towards maturity. *Quarterly Journal Fides et Ratio*, 52(4), 43-53. <https://doi.org/10.34766/fetr.v4i52.1104>
- Juroszek, W. (2023a). Witold Pilecki as a caring parent model from the Erik Erikson's theory perspective. *Quarterly Journal Fides et Ratio*, 53(1), 18-26. <https://doi.org/10.34766/fetr.v53i1.1168>
- Juroszek, W. (2023b). *Generał August Emil Fieldorf „Nil” jako wzór osoby dojrzałej w świetle koncepcji Zdzisława Chlewińskiego. Ujęcie psychopedagogiczne*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Małkowski, A. (1911). *Scouting jako system wychowania młodzieży na podstawie dzieła Generała Baden-Powella*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Mandrela, A. (2019). *Duchowość i charakter Witolda Pileckiego. Sylwetka ochotnika do Auschwitz*. Katowice: Wydawnictwo Anna Mandrela.
- Mądrzycki, T. (1996). *Osobowość jako system tworzący i realizujący plany – nowe podejście*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Nęcka, E., Orzechowski, J., Szymura, B. (2007). *Psychologia poznawcza*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Nowak, A. (2022). *Polska i Rosja. Sąsiedztwo wolności i despotyzmu X-XXI w.* Kraków: Biały Kruk.
- Patricelli, M. (2011). *Ochotnik. O Rotmistrzu Witoldzie Pileckim*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Pawłowicz, J. (2017). Żołnierz Niezlomny, patriota, człowiek... Szkic o bohaterze. (W:) W. Ostrowska, E. Stachurska (red.), *Mój ojciec. Wspomnienia*, 15-60. Warszawa: Wydawnictwo Sióstr Loretanek.
- Pilecka-Optułowicz, Z. (2017). Zastanawiam się, czy wiedział, że ma tak mało czasu. (W:) W. Ostrowska, E. Stachurska (red.), *Mój ojciec. Wspomnienia*, 61-160. Warszawa: Wydawnictwo Sióstr Loretanek.
- Pilecki, A., Krzyszkowski, M., Wasztyl, B. (2015). *Śladami mojego taty*. Kraków: Znak Horyzont.
- Płopa, M. (2008). *Wieżi w małżeństwie i rodzinie: metody badań*. Kraków: Impuls.
- Plużański, T. (2015). *Rotmistrz Pilecki i jego oprawcy*. Warszawa: Wydawnictwo Fronda.
- Rybicki, A. (2022). Pułkownik Łukasz Ciepliński jako wzór osobowy w chrześcijańskiej formacji mężczyzn. Studium na podstawie jego grypsów więziennych. *Studia Teologiczne*, 11, 173-195. <https://doi.org/10.18290/rt226911.10>
- Rynio, A. (2018). Patriotic education in the teaching of God's Servant – Cardinal Stefan Wyszyński. *Studia Theologica Versaviensia*, 2, 145-160. <https://doi.org/10.21697/stv.61.2.08>
- Rynio, A. (2019). Wychowanie patriotyczne w nauczaniu Sługi Bożego Kardynała Stefana Wyszyńskiego. (W:) E. Czackowska, R. Łatka (red.), *Prymas Wyszyński a Niepodległa: naród – patriotyzm – państwo w nauczaniu Prymasa Tysiąclecia*, 105-120. Warszawa: Wydawnictwo IPN.
- Sabat, K. (2016). Prośba o ułaskawienie źródłem do biografii Żołnierzy Wyklętych. *Biografistyka Pedagogiczna*, 1, 275-289. <https://doi.org/10.36578/BP.2016.01.17>

- Sabat, K. (2018). Nauczyciel wobec upowszechniania wiedzy o Żołnierzach Wyklętych. *Biografistyka Pedagogiczna*, 1, 113-131. <https://doi.org/10.36578/BP.2018.03.08>
- Szulakiewicz, W. (2004). Biografistyka i jej miejsce w historii edukacyjnej po II wojnie światowej. *Biuletyn Historii Wychowania*, 10, 5-14.
- Szulakiewicz, W. (2015a). *Badania biograficzne w pedagogice. Studia źródłowe i bibliograficzne*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Szulakiewicz, W. (2015b). *Badania historyczne w pedagogice. Konteksty źródłowe*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Śląski, J. (1996). *Żołnierze Wyklęci*. Warszawa: RYTM.
- Tracki, K. (2014). *Młodość Witolda Pileckiego*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Wysocki, W. (2013). *Rotmistrz Witold Pilecki 1901-1948*. Warszawa: RYTM
- Wyszyński, S. (2020). *Kocham ojczyznę więcej niż własne serce*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła.
- Zdrada, J. (2015). *Historia Polski. 1795-1914*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Zwoliński, A. (2015). Wychowanie do patriotyzmu. *Labor et Educatio*, 3, 355-375.
- Żaryn, J. (2020). *Własna i niepodległa, czyli o Polakach walczących o swoją ojczyznę*. Warszawa: Wydawnictwo Neriton.